

FÖRSKJUTNINGARNA VID VAL ETT FÖRSLAG TILL PÅBYGGNAD AV VALSTATISTIKEN

Av professor CARL-ERIK QUENSEL, Lund

REDOGÖRELSER över de allmänna valen, d. v. s. kommunala val och riksdagsmannaval, ha ingått i den svenska officiella statistiken alltsedan deras tillkomst. Senast förrättade val till riksdagens andra kammare hösten 1940 behandlas sålunda i den av Statistiska Centralbyrån under sommaren 1941 utgivna publikationen »Riksdagsmannavalen 1937—1940».

Innehållet häri är stort sett i överensstämmelse med tidigare redogörelser och behandlar förutom smärre detaljer tvenne huvudfrågor, av vilka den ena, de avgivna godkända röstsedlarnas fördelning efter partier, är oupplösligt förbunden med all valstatistik, medan den andra, de röstberättigades och de röstandes fördelning efter kön och yrke eller s. k. socialklass, ur administrativ synpunkt är mindre nödvändig men ur allmänt politiskt intresse och för alla valspekulationer av största betydelse.

I den tryckta redogörelsen återfinnas sålunda följande tabeller. För varje valdistrikt: 1) antalet röstberättigade och antalet röstande samt röstprocenten efter kön samt 2) röstsedlarnas fördelning efter parti. För valkretsarna: de röstberättigade fördelade efter socialklass i trettio grupper samt procenten röstande i varje socialklass. Opublicerat finnas motsvarande siffror även för varje valdistrikt.

De här ovan angivna tabellerna bygga på tvenne skilda material, som icke ha mer gemensamt än att totalantalet röstande och antalet röstsedlar överensstämmer. Statistiken över röstberättigade och röstande bygger på röstlängden och däri befintliga uppgifter och anteckningar, medan statistiken över röstfördelningen bygger på de avgivna röstsedlarna.

Från röstlängderna skulle, om så vore erforderligt, ytterligare upplysningar kunna erhållas, t. ex. de röstberättigades fördelning efter ålder och civilstånd samt procentantalet röstande inom olika åldersgrupper och civilståndsgrupper. Privata undersökningar över hithörande problem ha också företagits med utgångspunkt från röstlängderna i utvalda distrikt.¹

¹ Stig Radhe: »Åldersfördelning av röstberättigade och röstande vid andrakammarvalet 1932», Statsvetenskaplig Tidskrift 1934.

Vill man studera de faktorer, som kunna vara av intresse för och som ha kunnat påverka valutgången, skall man emellertid finna, att valstatistiken endast knapphändigt kan lämna upplysning härom.

Man kan sammanställa valresultaten i skilda distrikt med de röstandes fördelning på olika socialklasser och finner eventuellt¹, att procenten avgivna röster för ett visst parti förändras, alltfjädersom befolkningens relativa fördelning mellan olika socialklasser förskjutes från distrikt till distrikt. Förskjutningen med förändrad socialklassindelning innebär dock icke nödvändigt att inom samma valdistrikt skilda socialklasser rösta olika, ehuru det förvisso är det troligaste. Men ytterligare och noggrannare upplysningar äro nästan omöjliga att erhålla. Statistiken lämnar inget direkt svar på frågan, huru röstfördelningen efter parti inom ett och samma valdistrikt varierar mellan socialklasser eller mellan andra skilda befolkningsgrupper.

Två frågor, som osökt uppställa sig, besvaras icke. Den första: Vilken befolkningsgrupp representerar ett givet parti företrädesvis? För ett parti de yngre eller de äldre generationernas talan? Härstamma dess röster från den gifta eller den ogifta delen av befolkningen?

Den andra, ur allmänt intresse synnerligen fundamentala: Varpå förskjutningarna i röstfördelning från ett val till ett annat? Äro de uttryck för en partiväxling av större mått bland de röstberättigade eller te sig förändringarna såsom en omedelbar följd av de mellan valen skedda förändringarna i den röstberättigade befolkningen? Med bortseende från omflyttningen har befolkningen inom varje valkrets förändrats, därigenom att nya årgångar i åldern 20—30 år ha erhållit rösträtt, medan särskilt de högsta åldersklasserna genom dödligheten kraftigt reducerats. Om de yngre och äldre generationerna fördela sig olika på skilda partier, följa därmed automatiskt successiva förskjutningar från ett val till ett annat.

Det bör icke ligga utanför valstatistikens uppgift att i görligaste mån lämna svar på dylika frågor. Svaren kunna icke givas, förrän röstlängdsuppgifterna på något sätt koordineras med de avgivna röstsedlarna individuellt, vilket dock måste ske på sådant sätt, att valsekretessen för den enskilde icke röjes.

Så kan också ske ehuru vissa extra föranstalter i så fall måste

¹ »Riksdagsmannavalen 1936—1940», sid. 61. Tingsten: »Political Behavior», London 1937.

vidtagas. Osökt faller tanken härvidlag tillbaks till förbudsomröstningen 1922. Genom särskilda anordningar kunde vid detta val skillnaden mellan män och kvinnor beträffande antalet avgivna »ja»- och »nej»-röster konstateras för varje valdistrikt i riket. Vill man inom ett valdistrikt jämföra den politiska inställningen för tvenne skilda befolkningsgrupper kan det utan åsidosättande av valsekretessen ske på följande eller liknande sätt. I röstlängden uppdelas de röstberättigade i förväg genom särskild anteckning i tvenne grupper, A och B. Vid avlämnandet av valkuverten med ilagda röstsedlar lägger valförrättaren kuverten i tvenne urnor, en för grupp A och en för grupp B. Den preliminära röstsammanräkningen och sedermera även den definitiva företages särskilt för bägge grupperna, varvid skillnaden inom samma valdistrikt omedelbart erhålles. Om något eller några enstaka kuvert genom mänskligt misstag från valförrättarens sida skulle hamna i fel urna, skulle det näppeligen vara av någon katastrofal betydelse.

Då det härvidlag gäller att få siffror belysande skillnaden mellan olika befolkningsgrupper, är det icke nödvändigt att företaga sådana »experiment» i varje valdistrikt landet runt. Liksom vid alla statistiska undersökningar måste man avväga mot varandra å ena sidan nyttan och å andra sidan arbetet och kostnaderna för undersökningen. Härvidlag är det inget större riksintresse att få totalsiffror inom hela riket å röstfördelningen inom två grupper, utan intresset knyter sig till att konstatera olikheter, som i tillräcklig grad belysa förhållandena. Det blir därför tillräckligt att använda ett sådant förfaringssätt i endast ett fåtal valdistrikt, vilka då böra utväljas, så att de såväl regionalt som beträffande partifördelning företräda sinsemellan skilda typer av valdistrikt.

En begränsning av en dylik undersökning till ett fåtal distrikt erbjuder i gengäld möjlighet att vid ett och samma val uppdelas befolkningen efter skilda grunder inom flera grupper av valdistrikt. Ett schematiskt program till förändring av valproceduren enligt ovanstående och därigenom en utökning av valstatistiken skulle följande vara, varvid huvudvikten lägges på röstfördelningens beroende av kön, civilstånd och ålder.

I. I en grupp valdistrikt uppdelas de röstberättigade efter kön.
II. I en andra grupp valdistrikt uppdelas de röstberättigade efter civilstånd, d. v. s. å ena sidan gifta och å andra sidan ogifta och förut gifta.
III. I en tredje grupp valdistrikt uppdelas de röstbe-

rättigade efter ålder, varvid personer under trettio år bilda en grupp och personer över trettio år den andra. IV. I en fjärde grupp valdistrikt uppdelas de röstberättigade så, att personer över 65 år utgöra den ena gruppen och övriga den andra gruppen.

Vid röstsammanräkningen inom varje valdistrikt eller grupp valdistrikt erhålles inverkan av kön, civilstånd och ålder på partifördelningen inom varje av de utvalda röstdistrikten. Man behöver emellertid icke för alltid fastställa vissa uppdelningsgrunder som obligatoriska utan har frihet att skifta indelningsgrund under olika tider, allteftersom så befinnes önskvärt. Om valdistrikten ingående i de olika grupperna äro uttagna på lämpligt sätt, kunna även med endast ett fåtal distrikt upplysningar av mera generellt värde erhållas.

Det synes mig som om man med ett förståndigt urval av distrikten kunde nöja sig med förslagsvis tre valdistrikt för varje valkrets och varje föreslagen tänkbar uppdelning av befolkningen. Om det här ovan skisserade programmet skulle kunna fullföljas, skulle således inalles 12 distrikt i varje av de 28 valkretsarna eller inalles 336 distrikt utväljas, för vilka dylika extra anordningar borde vidtagas.

Av de till varje indelningsgrund hörande tre distrikten i varje valkrets skulle förslagsvis ett ha en partifördelning i stort sett överensstämmande med hela valkretsen (enligt närmast föregående val), medan de två andra beträffande partifördelning skulle avvika så, att de borgerliga partierna vore överrepresenterade i ett och underrepresenterade i ett annat distrikt. Vidare skulle vid uttagningen av valdistrikten skälig hänsyn tagas till valdistriktens fördelning mellan landskommuner och städer inom hela riket.

De uttagna valdistriktens folkmängd måste icke vara alltför liten. Åtminstone bör storleksordningen vara sådan, att antalet röstande i var och en av de olika befolkningsgrupperna enligt I—IV härovan icke understiger ett par hundra.

Med en sådan här endast löst skisserad metod skulle utan upphävande av valsekretessen och utan särskilt stora extra kostnader värdefulla tillskott till valstatistiken erhållas, varigenom bl. a. röstfördelningen efter ålder skulle belysas och förändringarna i partifördelning från val till val framstå i klarare dager. I vilken mån gällande vallag och valstadga tillåter eller förbjuder sådana uppdelningar, och vilka eventuella förändringar däri som måste ske, må emellertid här lämnas åsido.